УДК: 343.98

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-72-3-183-187>

Волобуєв Анатолій Федотович,
доктор юридичних наук, професор
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9419-7446>

Орлова Тетяна Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Аналізуються зміни в кримінальному й кримінальному процесуальному законодавстві України, пов'язані з упровадженням інституту кримінальних проступків та особливостями їхнього досудового розслідування. Відзначається, що вони призводять до істотних трансформацій у структурі правоохоронних органів, перерозподілі повноважень і підготовці кадрів для підрозділів дізнання Національної поліції. Обґрунтовується висновок, що для забезпечення якісного розслідування кримінальних проступків необхідною є належна юридична підготовка дізнавачів за програмами спеціальності «Право».

Ключові слова: кримінальний проступок; злочин; досудове розслідування; слідчий; дізнавач; юридична підготовка.

Постановка проблеми. З 1 липня 2020 р. набули чинності зміни законодавства щодо запровадження інституту кримінальних проступків та спрощеної процедури досудового розслідування у

формі дізнання (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII). Складається враження, що вони є не поточним удосконаленням окремих законодавчих положень (як може здатися на перший погляд), а несуть у собі суттєві зміни в державній кримінально-правовій політиці. Адже вирішення проблеми впровадження інституту кримінального проступку в кримінальне законодавство України тісно пов'язується з переглядом низки традиційних концептуальних положень не тільки кримінального права [1], але й кримінального процесу та криміналістики, спричиняє істотні трансформації у структурі правоохоронних органів, перерозподілі повноважень між окремими підрозділами, підготовці кадрів для них. У зв'язку з цим постає й питання щодо відповідної корекції навчального процесу, зокрема в навчальних закладах системи МВС України, що і складає мету даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До набуття чинності змін законодавства щодо запровадження інституту кримінальних проступків та спрощеної процедури їхнього досудового розслідування мала місце низка публікацій, у яких розглядалися особливості законодавчих новел та особливості їхньої практичної реалізації [1; 2; 3; 4]. Але поза увагою залишалися питання забезпечення якісного розслідування кримінальних проступків з боку

знову утворюваних структур — підрозділів дізнання. Напередодні 1 липня 2020 року відбулася конференція в Одеському державному університеті внутрішніх справ (25.06.2020) за участю науковців і практичних працівників системи МВС України, де обговорювалися практичні питання реалізації законодавчих новел. Обговорення показало існування суттєвих проблемних питань щодо заповнення вакантних посад новостворених підрозділів дізнання та підготовленості новопризначених до виконання функцій дізнавачів та «уповноважених осіб».

Виклад основного матеріалу. Запровадження спрощеної процедури досудового розслідування у формі дізнання обумовлено існуванням великої кількості незначних кримінальних правопорушень, щодо яких в органи досудового розслідування надходить величезна кількість заяв і повідомлень. Саме це призвело до надзвичайного перевантаження слідчих, коли в їхньому провадженні знаходилося одночасно 200–300 справ, а іноді й понад 1000. Такі негативні процеси були викликані тією обставиною, що інститут кримінальних проступків мав бути передбачений у вітчизняному законодавстві ще в 2012 році, одночасно з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України). Проте імплементація цього інституту вимагала часу, оскільки потребувала принципово нового підходу до побудови норм матеріального кримінального права. Тому законодавець вирішив спершу прийняти новий КПК України, а потім доопрацювати механізм його функціонування, зокрема стосовно кримінальних проступків. З метою підготовки узгоджених пропозицій щодо запровадження інституту кримінальних проступків у травні 2012 року була створена відповідна робоча група з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків. Проте в лютому 2015 року цю робочу групу було ліквідовано, а питання запровадження інституту кримінальних проступків залишилося відкритим [2].

Звичайно, такий перебіг подій унеможлиблював проведення якісного досудового розслідування і спонукав слідчих до імітації активної діяльності, у тому числі і в кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. Вихід із цієї ситуації бачився у виділенні «дрібних» злочинів в окрему групу під назвою кримінальних проступків і передачі їх досудового розслідування новоствореним підрозділам дізнання. Але цей захід потребував й істотного перегляду низки інститутів кримінального права й кримінального процесу, концептуального переосмислення низки теоретичних положень. Наразі законодавець до кримінальних проступків за формальною ознакою відніс визначені Кримінальним кодексом України (далі — КК України) дію чи бездіяльність, за вчинення яких передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більш як 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (51 000 грн) або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі (ч. 2 ст. 12 КК України).

Під це поняття потрапили 126 із 780 усіх складів кримінальних правопорушень, для чого законодавець щодо окремих із них знизив суворість покарання, а щодо інших підняв його рівень у порівнянні з раніше існуючим. Зокрема, до категорії кримінальних проступків віднесено такі найбільш поширені кримінальні правопорушення:

- умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України);
- крадіжка (ч.1 ст.185 КК України);
- шахрайство (ч.1 ст.190 КК України);
- хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України);
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ч.1 ст. 309 КК України).

Наведені кримінальні правопорушення раніше складали найбільшу частку кримінальних проваджень слідчих підрозділів Національної поліції України, за рахунок яких забезпечувалися «позитивні показники» розкриття злочинів. Тепер же ці правопорушення віднесено до категорії кримінальних проступків, що, як передбачається, дозволить

зосередити увагу слідчих на якісному розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів. Тобто функція розслідування «дрібних» кримінальних правопорушень, які, як правило, мають більш-менш очевидний характер, перекладається на підрозділи дізнання.

Потрібно відзначити, що у зв'язку із запровадженням інституту кримінальних проступків з українського кримінального права зникло поняття «злочини середньої тяжкості». А всі злочини, які раніше відносилися до цієї категорії, тепер вважаються нетяжкими. Таким чином, відповідно до оновленої ст. 12 КК України, сучасна класифікація кримінальних правопорушень є такою:

- кримінальні проступки (основне покарання не пов'язане з позбавленням волі, а штраф не перевищує 3 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (далі — НМДГ);
- нетяжкі злочини (основне покарання — штраф не більше 10 000 НМДГ або позбавлення волі до 5 років);
- тяжкі злочини (основне покарання — штраф не більше 25 000 НМДГ або позбавлення волі до 10 років);
- особливо тяжкі злочини (основне покарання — штраф понад 25 000 НМДГ, позбавлення волі понад 10 років або довічне позбавлення волі).

Окрім зміни класифікації кримінальних правопорушень, наразі встановлено різні форми їхнього досудового розслідування. Якщо раніше існував єдиний для всіх кримінальних правопорушень порядок розслідування у формі досудового слідства, то нині для кримінальних проступків встановлено спрощену процедуру — у формі дізнання, тривалість якого не може перевищувати одного місяця. Зважаючи на це, процедура дізнання передбачає ширший перелік слідчих (розшукових) дій, які можуть проводитися до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — ЄРДР), порівняно із процедурою досудового слідства. Так, відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до ЄРДР може бути:

- 1) відібрано пояснення;
- 2) проведено медичне освідчування;
- 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- й кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- й кінозйомки, відеозапису;
- 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі й документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Результатам проведення зазначених дій надано статус процесуальних джерел доказів (ч. 1 ст. 298-1 КПК України). Також процедурою дізнання передбачено й інший порядок подання стороною захисту клопотання про проведення експертизи. Відповідно до ч. 2 ст. 298-4 КПК України, у разі незгоди з результатами медичного освідчування або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи. Якщо протягом установленого строку особа не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду. Потрібно зазначити, що особливості досудового розслідування кримінальних проступків визначено в окремій главі КПК України (глава 25), які стосуються також початку дізнання, затримання підозрюваного, повідомлення про підозру, продовження і зупинення строків дізнання, запобіжних заходів та ін.

Наведені положення вказують на те, що проведення досудового розслідування у формі дізнання потребує достатньо глибоких юридичних знань, які мало чим відрізняються від професійних знань слідчого. Це обумовлює необхідність окремого розгляду підготовки кадрів для підрозділів дізнання в системі навчальних закладів МВС України. Відповідно до

ч. 1 ст. 40-1 КПК України, дізнавач під час здійснення дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Наявна практика формування штатної чисельності органів дізнання показує, що існує й рівність слідчого й дізнавача в обсязі грошового утримання. Потрібно звернути увагу й на положення КПК України, згідно з яким статус дізнавача може бути надано «уповноваженій особі» іншого підрозділу Національної поліції України (п. 4-1 ст. 3 КПК України). Очевидно, що йдеться про співробітників оперативних підрозділів, патрульної поліції, дільничних інспекторів, які мають відповідну підготовку (отримали освіту у відомчому закладі вищої освіти).

Зважаючи на покладені на дізнавача обов'язки щодо досудового розслідування кримінальних проступків та потрібний для цього обсяг знань із кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та судових експертиз, видається, що опанування ними є можливим лише під час підготовки за навчальними програмами спеціальності «Право». Наразі практика формування штатної чисельності органів дізнання показує, що на посади дізнавачів призначаються (переводяться) особи, які працювали слідчими чи були співробітниками оперативних підрозділів. Не є виключенням і призначення на посади дізнавачів випускників закладів вищої освіти МВС України, яких готували для патрульної поліції як дільничних інспекторів.

Проблема полягає в тому, що у відомчих закладах вищої освіти навчальний процес організовується за двома спеціальностями: 1) «Право — 081» — для підготовки кадрів для слідчих підрозділів (професіограма слідчого ґрунтується на вищій юридичній освіті) з терміном навчання 4 роки; 2) «Правоохоронна діяльність — 262» — для підготовки кадрів для оперативних підрозділів, патрульної поліції, дільничних інспекторів з терміном навчання 3 роки. Різниця полягає не тільки в термінах навчання, але й в програмах кримінально-правових дисциплін, які істотно коротші на факультетах за спеціальністю «Правоохоронна діяльність», а відтак не дозволяють довести рівень підготовки дізнавачів до рівня слідчих. Тому потрібно звернути увагу, що на даний час «Правоохоронна діяльність» відповідно до класифікатора галузей знань і спеціальностей не є правовою спеціальністю, а віднесена до сфери цивільної безпеки [5].

Висновок. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що для забезпечення якісного розслідування кримінальних проступків необхідно не тільки прирівняти дізнавача до слідчого за грошовим забезпеченням та спеціальним званням, але й за рівнем юридичної підготовки, що можливо зробити лише за спеціальністю «Право».

Список використаних джерел

1. Мірошніченко Н. А. Визначення проступку та злочину в кримінальному праві України. Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 51. с. 331–333.
2. Задорожний Б. Кримінальні проступки: швидке розслідування без реального захисту. Закон і бізнес, В.,– 43 (1445) 02.11—08.11.2019. URL: https://zib.com.ua/ua/139881kriminalni_prostupki_shvidke_rozsliduvannya_bez_realnogo_zah.html (дата звернення: 10.06.2020).
3. Шатарська Т. Кримінальні проступки: основні аспекти. Юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-prostupki-osnovni-aspekti.html> (дата звернення: 10.06.2020).
4. Татаров О. Кримінальні проступки: бути чи не бути? Закон і бізнес, В.,–19-20 (1265-1266) 14.05—20.05.2016. URL: <https://radako.com.ua/news/kriminalni-prostupki-buti-chi-ne-buti> (дата звернення: 10.06.2020).
5. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Постанова Кабінету міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/101-perelik-galujej-znan-i-spetsialnostej>.

References

1. Miroshnichenko, N. A. (2014). Vznachennya prostupku ta zlochinu v kriminalnomu pravi Ukraini [Definition of misdemeanor and crime in the criminal law of Ukraine]. Aktualni problemi politiki. Vyp. 51. S. 331–333 [in Ukrainian].
2. Zadorozhny, B. Kriminalni prostupki: shvidke rozsliduvannya bez realnogo zahistu [Criminal misconduct: a quick investigation without real protection]. Zakon i biznes, B.,– 43 (1445) 02.11—08.11.2019. URL: https://zib.com.ua/ua/139881kriminalni_prostupki_shvidke_rozsliduvannya_bez_realnogo_zah.html [in Ukrainian].
3. Shatarska, T. Kriminalni prostupki: osnovni aspekti [Criminal misdemeanors: main aspects]. Uridichna gazeta. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-prostupki-osnovni-aspekti.html> [in Ukrainian].
4. Tatarov, O. Kriminalni prostupki: buti chi ne buti? [Criminal offenses: to be or not to be?]. Zakon i biznes, B.,–19-20 (1265-1266) 14.05—20.05.2016. URL: <https://radako.com.ua/news/kriminalni-prostupki-buti-chi-ne-buti> [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennya pereliku galuzej znan i spetsialnostej, za yakimi zdisnuetsua pidgotovka zdobuvachiv vishoi osviti. Postanova Kabinetu ministriv Ukraini vid 29 kvitnya 2015 r. № 266 [About the statement of the list of branches of knowledge and specialties on which preparation of applicants of higher education is carried out. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 29, 2015 № 266]. URL: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/101-perelik-galujej-znan-i-spetsialnostej> [in Ukrainian].

Volobuev Anatoliy,

Doctor of Laws, Professor

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9419-7446>

Orlova Tatyana,

Candidate of Law, Associate Professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7635-1160>

CRIMINAL MISCONDUCT: ENSURING QUALITATIVE INVESTIGATION

The changes in the criminal and criminal procedural legislation of Ukraine are analyzed that are associated with the introduction of the institution of criminal offenses and the peculiarities of their pre-trial investigation. This was due to the extreme overload of investigators with the need to investigate minor crimes. The introduction of the institution of criminal misconduct allows a significant part of the investigative work to be transferred to the bodies of inquiry. This will allow investigators to focus on a high-quality investigation of serious and especially serious crimes. The introduction of a simplified form of pre-trial investigation in the form of an inquiry entails a significant transformation in the structure of law enforcement agencies, a redistribution of powers and training for the National Police inquiry units. According to the law, the status of the interrogator is equal to the status of the investigator. The existing practice of forming the composition of the bodies of inquiry shows that there is equality in the remuneration of their labor. This also necessitates the provision and appropriate legal training for the employees of the bodies of inquiry in the areas of criminal and criminal procedural law, forensic science and forensic science. The solution to this problem is possible only with the training of employees of bodies of inquiry on the curriculum of the legal specialty "Law". The conclusion is substantiated that this is a necessary condition for ensuring a high-quality investigation of criminal offenses.

Key words: criminal misconduct; crime; pre-trial investigation; investigator; interrogator; legal training.

Надійшла до редколегії 07.07.2020

Зразок для цитування:

Волобуєв А. Ф., Орлова Т. А. Кримінальні проступки: забезпечення якісного розслідування. *Правовий часопис Донбасу*. 3 (72). 2020. С. 183—187. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-72-3-183-187>